

A

ÁG

- **egyenes ágon** olyan leszármazási viszonyban, hogy az egyik személy közvetlenül v. közvetve a másiktól származik, annak fia, unokája stb. v. apja, nagyapja stb.
- **esze ágában sincs** (*vkinek vmit megtenni*) egyáltalán nem szándékozik (vmit tenni)
- **hét ágra süt a nap** NÉP. erősen, forrón süt a nap
- **kiverte az ág vkinek a szemét** NÉP. a) nyomorúságos sorsra jutott, tönkrement; b) megöregedett, megtört, megcsúnyult
 - ◇ A szólás első, nyomorúságos életkörülményekre utaló jelentésének kialakulásában az a mindennapos megfigyelés játszik szerepet, hogy a szégyen, otthontalan, erdőn-mezőn, úttalan utakon járó ember ruházatát a vándorlás során a tövises gallyak megszállták. Az is előfordult azonban, hogy egy ág vagy gally úgy csapódott a szemébe, hogy meg is vakult tőle. Ilyen baleset igavonó állattal, lóval is gyakran megesett. Ha fiatal volt a ló, teherhúzásra még vakon is évekig alkalmas volt, és így többet ért, mint az, amelyik vénségében vakult meg, és amelyikre, titkolandó a korát, gazdája szívesen mondta, hogy kiverte az ág a szemét. Általában azonban több volt az olyan ló, amelyik az öregségtől veszítette el látását, és nem attól, hogy valami ág kiverte a szemét, így a kifejezést a XVIII. században már az öreg, kiszolgált lovakra használták. Az idős és gyakran látását veszített ló képét azután jelentésátvitellel a betegessé vált, öregségtől megtört emberre is alkalmazni kezdték. {FESz: 25–26}
- **úgy él vki, mint madár az ágon** a) kényelemben, gondtalanul, jómódban él; b) NÉP. nincs állandó lakhelye, hol itt, hol ott tűnik fel
- **zöld ágra vergődik** (*vkivel v. vmivel*) a) nehéz helyzetet sikeresen megold; b) vkivel megállapodásra jut v. vmivel eredményt ér el

• szólás; ■ helyzetmondattal; ◆ közmondás; → utalás; ‹ › másodlagos címszó; [..] alakváltozatok
{ } helyzetmondattal, közmondás meghatározása; () nem kötelező elem v. használatkörülszabó

✧ A szólás eredetével kapcsolatban több, pusztán a fantáziára épített magyarázat is napvilágot látott. Egyesek szerint a zöld a reménység színe, így a kifejezés reményeink valóra válását fejezi ki. Mások a földön vergődő sebzett madár képét hozzák fel, amelyik addig csapkod a szárnyával, míg csak föl nem vergődik egy faágra, és így megmenekülve a közvetlen veszélytől kedvezőbb helyzetbe jut. Valójában azonban egy német eredetű jövevényfrazémáról van szó (*auf einen grünen Zweig kommen*), amely a XVI–XVII. században még a némethez hasonlóan a *jön, megy* igével volt használatos. A jelentésben rejlő nehézségeket jobban kifejező *vergődik* ige később, vélhetően a *felvergődik* ige konkrét és átvitt jelentésének hatására került a kifejezésbe. A *zöld ág* a természet tavaszi ébredését, a növények, a fák kizöldülését, a növekedést szimbolizálja. {FESz: 26}

- **Eszem ágában sincs!** HM. {kérés, felszólítás nyomatékos visszatutásítása: dehogy teszem meg!}
- ◆ **(A) szegény embert (még) az ág is húzza.** KM. {a szegény embert minden baj eléri}

«ÁGAS-BOGAS»

- **ágas-bogas (dolog, ügy, kérdés stb.)** szövevényes, bonyolult, szerteágazó (dolog, ügy, kérdés stb.)

ÁG-BOG

- **ismeri (az ügy v. a dolog) minden ága-bogát [ágát-bogát]** bonyolult, szerteágazó dolognak, kérdésnek minden részletét ismeri

«ÁGRÓLSZAKADT»

- **ágrólszakadt ember** szájalmas külsejű, elhanyagolt öltözetű ember
- ✧ Régebbi forrásokban olvasható az a naiv magyarázat, mely szerint azért mondjuk valakire, hogy ágról szakadt, mert nem rendes ember módjára, emberi szülőktől származott, hanem amúgy vadon termett valamely fán vagy az erdőn. A szólás szemléleti háttere ezzel szemben az, hogy amikor az akasztás még gyakori büntetés volt, a haláraitélteket nemcsak akasztófára, hanem élő fák ágaira is felhúzták. Ez utóbbi esetben előfordult, hogy a fa ága letört az elítélt alatt, aki így elevenen szakadt le az ágról. Ilyenkor a szokások szerint az akasztást nem volt szabad megismételni, az ágról leszakadtnak megkegyelmeztek vagy büntetését száműzetésre

változtatták. Ezek az ágról leszakadt emberek rendszerint továbbra is bőnöző életmódot folytattak. Innen ered az *ágrólszakadt* régi, elítélő jelentése, amely azonban a modern időkben feledésbe merült. Helyébe fokozatosan a tövises ágaktól megtépett ember képe lépett, kialakítva a mai ‘szánalmas külsejű, elhanyagolt öltözetű ember’ jelentést. {FESz: 27–28}

ALMA

- **a viszály almája** VÁL. vmely viszályt v. nézeteltérést kiváltó ok
 - ✧ Eredetmagyarázat: → ALMA: *Erisz almája*.
- **beleharap a savanyú almába** kellemetlen munkába, feladatba kedvetlenül, kényszeredetten belefog
 - ✧ A szólás közvetlen szemléleti alapja az, hogy az éhes ember beleharap ugyan az éretlen almába, de savanyú, kényszeredett arckifejezése arra utal, hogy nincs inyére a falat. Kialakulásában szerepet játszhatott a német *in den sauren Apfel beißen (müssen)* kifejezés hatása is. {FESz: 38}
- **Erisz almája** VÁL. vmely viszályt, nézeteltérést kiváltó ok
 - ✧ A görög mitológia szerint Thetisz istennő és Péleusz király lakodalmára valamennyi isten hivatalos volt, egyedül Eriszt (római nevén: Discordia), a viszály istennőjét szerették volna távol tartani a menyegzőtől. Erisz nagyon megharagudott ezért, és bosszút forralt. Egy aranyalmát dobott az isteni násznép közé ezzel a felirattal: „A legszebbnek”. A veszekedés, a viszály azon nyomban kitört. Három istennő is vetélkedett a legszebbnek járó címért: Héra, a családi tűzhely, Athéné, a bölcsesség és Aphrodité, a szerelem istennője. Végül Páriszt, a trójai királyfit kérték fel, hogy döntse el a versenyt. Héra családi boldogságot, Athéné bölcsességet, Aphrodité pedig a legszebb földi asszony szerelmét ígérte a győzelemért. Párisz a szerelem istennőjét választotta, neki ítélte Erisz almáját. Jutalmul elnyerhette a szépséges Heléna (Helené) szerelmét. Megszöktette az asszonyt, s emiatt tört ki a görög–trójai háború, amely kilencéves véres csatározás és egy nevezetes harci csel (vö. *trójai faló*) bevetése után Trója pusztulását hozta. A viszály istennője tehát győzedelmeskedett. {FESz: 142}
- **olyan arcot [képet] vág, mintha savanyú almába harapott volna | olyan vkinek az arca [a képe], mintha savanyú almába harapott volna** csalódott, kedvetlen, kelletlen, kényszeredett az arckifejezése, a viselkedése
 - ✧ Eredetmagyarázat: → ALMA: *beleharap a savanyú almába*.

• szólás; ■ helyzetmondát; ◆ közmondás; → utalás; † másodlagos címszó; [..] alakváltozatok
 { } helyzetmondát, közmondás meghatározása; () nem kötelező elem v. használatköri megszorítás

- **piros vki v. vmi, mint az alma** vki v. vmi (különösen vkinek az arcszíne) egészségesen piros
- **szereți más almáját enni** RÉG. szeret másokon élőködni
- ◆ **A piros alma is gyakran [lehet] férges.** KM., NÉP. {a szép külső gyakran hitvány belsőt takar}
- ◆ **Az alma nem esik messze a fájától. | Nem esik messze az alma a fájától.** KM. {a gyermek általában szülei természetét, tulajdonságait örökli}
 - ◇ Latin eredetű bölcs közmondás: Non procul a proprio stipite/stemmate poma cadunt. Megtalálható több európai nyelvben is: angol *The apple never falls far from the tree*, francia *La pomme ne tombe pas/jamais loin du pommier*, lengyel *Niedaleko pada jabłko od jabłoni*, német *Der Apfel fällt nicht weit vom Stamm*, orosz *Яблоко от яблони недалеко падает*. {FESz: 38}

◀ALMÁS▶

- **almás pitéért** BIZ., TRÉF. olcsón, kevésért

ÁRKON-BOKRON

- **árkon-bokron át [keresztül]** mindenem keresztül, nem tördve semmilyen akadállyal
- **árkon-bokron túl jár [jutott v. van]** már messze jár, messzire elfutott, elmenekült

ASZTAG

- **asztagban tút keres** RÉG. a) vmely nagy tömegben v. halmazban keres vkit v. vmit, s ezért nem találhatja meg; b) hiába-való, eredménytelen munkát végez
 - ◇ Az asztag a learatott gabona kévéből összerakott, rendszerint széles, terjedelmes, több méter magas halom.